

УДК 408. 53: 8-1.

Г.К. Конторчук,
кандидат філологічних наук, доцент
(Житомирський педуніверситет)

АНТРОПОНІМИ В ЛИСТАХ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У статті розглядаються семантичні ознаки антропонімів, уживані в листах Лесею Українкою, за їх семантикою і за структурою.

Листи, видрукувані в Зібранні творів у 12 томах, - то лише частина багатой епістолярної спадщини Лесі Українки. Як видно з опублікованого, вона була дуже активною у спілкуванні з людьми. Так, переїжджаючи з тих чи інших причин на нове місце проживання, Леся Українка відразу знаходила спільну мову із сусідами, заводила знайомство із тими, хто приїздив на лікування (бо переїзди її здебільшого пов'язані із лікуванням), шукала однодумців, про що повідомляла детально найближчих людей у численних листах: просячи вибачення у Л.М. Драгоманової-Шишманової за те, що не зможе часто писати, Леся Українка засвідчує, що "коли б бути акуратною в кореспонденції, то мусила б щонайменше по 30 листів на місяць писати (я й так уже 25 написала, відколи тут), а я се не завжди в силі робити, тим більше, що мої листи не вмюють бути короткими" [1:11:308].

Однак коло тих, з ким активно листувалася Леся Українка, досить обмежене: це найближчі рідні (мати, батько, сестри – найбільше Ольга, - брат Микола, дядина Л.М. Драгоманова, пізніше – чоловік К.Квітка та ін.) і письменники: О.Кобилянська, І.Франко, В.М.Гнатюк, М.І. Павлик, А.Ю.Кримський, Б.Д.Грінченко.

Тематика листів дуже широка – від справ сімейних, стану здоров'я і до громадсько-політичних, мистецьких, літературних, про що жартома Леся Українка пише О.Кобилянській: "Чи хто вам пише такі листи, як я? Певне, ні, бо я вже прославилась далеко своїми листами, що в них ніколи нема того, що треба. Мама не раз сміється, що я пишу їх, певне, з високості неба чи зо дна моря, але не з свого світу, часами вони подібні до рецензій, як от і сей: спочатку література, потім музика, а щоб докінчити рубрику, уміщу і драму"[1:11:162].

Саме з широтою проблем пов'язана велика кількість власних назв, уживаних Лесею Українкою (у листах 1898-1913 років їх більше тисячі). Серед онімів переважають антропоніми і топоніми, а також назви творів літератури, мистецтва, збірок, газет і т.п.

Антропоніми неоднорідні за семантикою і структурою. Це власні назви:

- рідних і близьких людей (членів родини Косачів і Драгоманових, а також Кл. Квітки): Ліля, Оксаночка, Катюша, Миша, Олеся, Рада, Микось, Зоря, Дора, дядя Саша, Михаль, тьотя Саша, тьотя Єля, Кльоня, Лютюсь, Феоктиста Семенівна (прийомна мати Кл. Квітки) та ін.;

- прізвища лікарів: П.Дерижанов, Е.Бергман, Пашкевич, Щербань, Спасович, Горошенко, Нотнагель, Поліна Ізраїлівна, Яновський, Еліасберг, Фінк та ін.;

- українських письменників: Левицький (і Нечуй), Шевченко, І.Франко, Кониський, О.Кобилянська, І. Котляревський, А.Кримський, П.Куліш, Чубинський, Б.Грінченко, Мирний, М.Кропивницький, Федькович, Шушкевич, Квітка-Основ'яненко, В.Винниченко, О.Кониський, М.Коцюбинський, Хоткевич та ін.;

- російських письменників: Л.Толстой, Тургенєв, Чернишевський, Чехов, Салтиков-Щедрін, Пушкін, Ломоносов, Лермонтов, Короленко, Герцен, Гоголь, Горький, Л.Андрєєв, А.Бєлий, І.Крилов, Некрасов, Сологуб та ін.;

- письменників західноєвропейських: Д.Байрон, Беранже, Жюль Верн, Г.Гауптман, Г.Гейне, Гете, Шіллер, Діккенс, Доде, О.Дюма (син), Евріпід, Есхіл, Мопассан, А.Міцкевич, Ф.Ніцше, Е.Ожешко, Жорж Санд, Д.Свіфт, Гюго, Ю.Словацький, Софокл, Шекспір, Шеллі, Ф.Петрарка, Джером, Е.Золя, Г.Ібсен, М.Конопницька, Ада Нєгрі, Мєтерлінк, Сервантєс, В.Скотт, Г.Флобер, Матильда Сєрао, Грація Дєлєдда та ін.;

- композиторів: Бєтховєн, Моцарт, Бах, Ф.Ліст, Шєрман, Шопєн, М. Лисєнко, Гріг, Гєндєль;

- акторів: Мунє-Сюллі, Багров, Заньковецька, Tina di Lorenzo, Базилєвська, Сара Бєрнар, Науменко, Мороз;

- персонажів творів: Іфігенія (Леся Українка, "Іфігенія в Тавриді"), Нора (Г.Ібсен, "Нора"), Люба (Леся Українка, "Голуба троянда"), Полоній, Офелія (Шекспір, "Гамлет"), Татьяна, Онегін (Пушкін, "Євгеній Онегін"), Дон Кіхот, Санчо Панса (Сервантєс, "Дон Кіхот"), Андрій Лаговський (герой однойменного роману А.Кримського), Анціллодея ("В катакомбах" Лєсі Українки), Стєнтор (герой епосу Гомера), Пєтр Иванович Добчинський ("Рєвизор" М.Гоголя), Елєазар ("Вавилонський полон" Лєсі Українки), Командор, Анна, Дон Жуан, Dolores ("Камінний господар" Лєсі Українки), Отєлло (Шекспір), Мавка ("Лісова пісня" Лєсі Українки) та ін.;

- біблійних і міфологічних персонажів: Христос, апостол Павло, Мойсей, богиня Діана, Рахіль, Ірод, Ізраїль, Пєгас, Кассандра, Афродіта, Прометей, Феміда, Аполлон, Юпітер, Язон (Ясон), дух Тіфон, бог Ра, Дажь-бог та ін.;

- кобзарів: Верєсай, Гончарєнко, Скубій, Пархоменко, Кравчєнко;

- відомих історичних осіб: Ціцерон, Дікштейн, Енгєльс, Лєнін, Маркс, Бонапарт (Наполеон), Галілео Галілей, Леонардо да Вінчі, Сальєрі, Дорошєнко;

- інших осіб, з якими була знайома Леся Українка або про яких принагідно згадувала у листах (знайомі, родичі, прислуга, режисери, театральні діячі, художники, музиканти, перекладачі, професори, генерали та ін.);

Широкий семантичний спектр антропонімів – прізвища письменників, діячів культури і мистецтва (українських і зарубіжних), а також власні назви персонажів творів, релігійних і міфологічних героїв дозволяє хоча б

приблизно уявити багатство внутрішнього світу Лесі Українки, яка мала глибокі знання з літератури, історії, мистецтва, цікавилася географією, новинами науки і техніки, суспільно-політичними подіями і т.п. Важливе місце в її житті посідали не тільки власне літературна творчість – вона багато перекладала із західноєвропейських мов, писала літературно-критичні статті, наукові монографії (напр., з історії східних країн) та ін. Антропоніми засвідчують її захоплення класичною музикою, а також пісенним фольклором (вона багато допомагала К.Квітці у виданні його записів українських пісень та дум і в популяризації кобзарського мистецтва).

За складом антропоніми теж різні:

- це прізвища, імена і по батькові (Людмила Михайловне Драгомановой);
- прізвища та ініціали (П.Н.Ге); прізвища та ім'я (п. Ольга Кобилянська);
- ім'я та по батькові (Вера Григорьевна, Павел Лукич, Сергей Константинович);
- прізвища (Труш, Гейне, п. Чернявський, п.Маковой, д. Соловец, Хом"якова, Др. Левицький);
- імена (п.Ольга, Миша, Микусь, Дора, Оксана, Рада).

– Частина антропонімів – це скорочення, вживані задля зручності (що характерно для епістолярного стилю):

- ініціали: О.Ф. (Ольга Федорівна), С.К. (Сергій Костянтинович);
- початкові літери прізвищ: Ф. (Франко), m-lle К(ойчу), Г(ейне), Ст(арицькі);
- частини прізвища чи імені і по батькові: Берг (ман), Маня Ст(арицька), Лис(енко), Людм(ила)

Мих(айлівна) Драгоманова);

Деякі власні імена мають особливе емоційне забарвлення: це або відомі “побутові” форми (Аня, Соня, Муся, тьотя Сля, Ляоня, Женя, Тося, Фотя, Маня, Галя), або форми із здрібніло-пестливими суфіксами (Оксаночка, Лілеєчка, Михайлятка, Наталочка, Катюша), а також ряд синонімічних утворень: Лілічка, Лілеєнька, Лілія, Джілія, Ліліточка, Ліля, Ліцик, Олеся, Ліциток, Ліліціка, Пуц, Пуцик, Путільда (так у сім'ї називали Ольгу, сестру Лесі Українки, переважно з якою листувалася письменниця і якій через сворідні форми звертань висловлювала свою особливу прихильність і любов).

Жартівливі прізвиська мали також інші члени родини: Уксус (Уксусок) – Оксана Косач, Гуси – Ольга, Оксана та Ісидора Косач, Дроздик (Дора, Дроздишко, Біла Гусь, Гусиця) – Ісидора Косач, Микось (Микунька) – Микола Косач. Переважно це імена досить інтимні, як і Кльоня (Квіточка, Лютусь) – Климент Квітка, Євця (Імочка) – Євгенія, дочка М.П.Косача.

Їх постійне уживання у листах (особливо вражає багата варіативність пестливих імен сестри Ольги) свідчить про дружнє, чуйне, часто по-материнськи ніжне і лагідне ставлення до рідних і близьких людей, про яких вона все своє свідоме життя турбувалася і яким завжди чим могла допомагала.

Цікавими видаються підписи Лесі Українки під листами: Леся; Твоя (Ваша) Леся; Леся Українка; Л.У.; Л.Косач; Л.К.; Л.; Л.Косач-Квітка (Леся Українка); Л.Кос.; Л.Українка; Л.Укр.; Лариса Квітка (Леся Українка); Л.Косач-Квітка; Л.Квітка. Зрозуміло, що варіант залежав від ступеня “близькості” стосунків і від ставлення до того, кому лист написано. Особливий підпис зустрічаємо в листах до Ольги Кобилянської – “Хтось” (у текстах – хтосік, хтосічок), що пояснюється загадковою своєрідністю взаємин двох письменниць. Щодо ініціалів та криптограм (н-д, Н.С.Ж. – криптонім, яким ЛесяУкраїнка підписувала деякі свої твори), то в листі до матері [1:12:426] вона дуже спокійно пояснювала своє ставлення до таких засобів, “бо всім літераторам, в тім числі і тобі, трапляється з різних причин підписуватись ініціалами і криптонімами, ніхто зього злочином не вважає...” (називаючи драму “Боярина” “чорно-білою”, Леся Українка, на домагання матері, погодилася друкувати її лише за умови, якщо вона з'явиться під криптонімом чи нікому не відомим новим псевдонімом; а К.Квітка застерігав від публікації, оскільки вважав, що це може бути небезпечним для сім'ї).

Частина антропонімів у тексті записана мовою оригіналу, найчастіше французькою: Saint Beuve; Gaston Paris; George Sand; Madonna; Heine, “Oedipe Roi”, Rimbaud; Verhaeren; Regnier та ін. – Леся Українка сама блискуче володіла багатьма мовами, як і переважна більшість її кореспондентів, тому подібні варваризми – цілком природні у листах. Французький вислів “Cher Maitre!” (“Дорогий Учителю!”) уживає Леся Українка як звертання до Івана Франка, підкреслюючи таким чином глибину шанобливості до геніального письменника.

Деякі антропоніми входять до крилатих висловів, частіше оказіональних (Юпітер, що сердиться; не співати-му Лазаря, йдеться не до Петра, а до Різдва; “іскушення святого Антонія”; на безлюдді і Хома дворянин) як засіб увиразнення думки і привабливості уваги до висловлювання, частково – з гумористичним забарвленням. Леся Українка часом вдається до такого стилістичного прийому, як уживання одинних власних назв у множині: “Не дав біг свині ріг! Так і нашим “Катонам і Ціцеронам” біг не дав такого “пустяка”, як літературна здатність [1:11 :34]. Тут Леся Українка, обурена утисками українських письменників з боку видавців, поглиблює силу іронії, уживаючи власні імена політичних діячів та письменників Стародавнього Риму у множині, створює нові, свіжі образи через відомі, однак надає їм негативної оцінності.

У листі до А.Кримського, аналізуючи його повість “Андрій Лаговський”, Леся Українка зауважує: “Що ж до вини отаких Бобрових та судних, то тут діло не так просто – вони можуть рятунок шукати в соціології та ще хто зна, який вона їм рятунок дасть...” Уживаючи прізвище героя у множині, письменниця підкреслює існування певного типу людей. Подібне бачимо і у листі до О.Кобилянської, у якому вона трактує драму “Камінний господар”: “...бо так буває в житті, що такі, як Долорес, мусять відходити в тінь перед Аннами і стають жертвами – властиво не Дон Жуанів, а власної своєї надлюдської екзальтації”, де множина власних імен – традиційний прийом вираження осуду, зневаги.

Таким чином, антропоніми у листах Лесі Українки – це не просто імена людей, які оточували письменницю, з якими вона спілкувалася, про яких думала, турбувалася, хвилювалась. Більшість антропонімів – то частина її внутрішнього світу, що засвідчує широту кругозору, глибину духовності, непересічність творчої особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Леся Українка. Зібрання творів у двадцяти томах. – К.: Наукова думка, 1978, 1979. – Т.11-12.

Матеріал надійшов до редакції 6.01.2001 р.

Конторчук А.К. Антропонимы в письмах Леси Украинки

В статье рассматриваются семантические признаки антропонимов, которые употребляла в письмах Леся Украинка, и их структура.

Kontorchuk H. K. Anthroponyms in Lesya Ukrainka's Letters.

The article deals with the semantic and structural peculiarities of anthroponyms used by Lesya Ukrainka in her letters.